

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології та філософії

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ
COVID-19»**

Виконала: студентка II курсу
Р1-М21 групи
спеціальності 052 Політологія
Лук'янець Ольга Михайлівна

Керівник:
Маркітантов В. Ю.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології та філософії

Кам'янець-Подільський – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ.....	8
1.1. Сутність та основні ознаки сучасної демократії.....	8
1.2. Проблеми та загрози сучасної демократії.....	18
РОЗДІЛ II. ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ В СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	29
2.1. COVID-19 як особливий чинник соціально-політичних та економічних змін у сучасному суспільстві.....	29
2.2. Вплив пандемії COVID-19 на соціально-політичні процеси в Україні.....	40
2.3. Досвід світової спільноти у боротьбі з пандемією COVID-19.....	51
РОЗДІЛ III. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19.....	61
3.1. Пандемія COVID-19: виклики та загрози для сучасної демократії.....	61
3.2. Вплив пандемії COVID-19 на позитивні зміни сучасної демократії.....	71
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	84

ВСТУП

В останні роки світ зіштовхнувся із глибокою кризою, пов'язаною зі стрімким розповсюдженням коронавірусної інфекції COVID-19, що, як вважається, бере свій початок у Китаї з грудня 2019 року. Попри те, що ймовірність глобальної пандемії давно обговорювалась у якості гіпотетичної загрози, пандемія коронавірусу виявилась тим явищем до якого світ виявився найменше підготовленим. Ситуація виявилася надто несподіваною та не була передбачена жодним прогнозом соціально-економічного розвитку. Спалах пандемії COVID-19 у всьому світі повністю порушив політичну, соціальну, економічну, релігійну та фінансову системи світу. Коронавірусна криза виявила проблеми, що здатні були дестабілізувати, якщо не зруйнувати в цілому суспільство.

Вже на початок березня 2020 року Всесвітня організація охорони здоров'я змушена була оголосити пандемію через COVID-19. Стрімке та безконтрольне поширення коронавірусу в світі стало викликом усьому людству, дуже серйозно вплинуло на поточні процеси як у світовому, так і в національному масштабах.

Щоб стримати розповсюдження захворювання в світі уряди більшості країн змушені були запровадити безпрецедентні карантинні заходи: від закриття магазинів та припинення господарської діяльності більшості установ і організацій до обмеження пересування громадян та впровадження комендантської години. Мільйони людей у всьому світі були змушені залишатися вдома, дотримуватись соціальної дистанції, користуватись антисептиками, носити маски в громадських місцях та після контакту з хворою людиною, перебувати на самоізоляції.

Безпрецедентність полягала також й у повсюдності та масштабності цих заходів – у близько 80-ти країнах вони були оголошені на загальнонаціональному рівні, ще в понад 30-ти – на рівні районів, міст чи

муніципалітетів. Відповідно, мільярди людей у світі змушені жити в тій чи іншій формі ізоляції, що негативно вплинуло на звичний образ їх життя.

У 2020 році певний крок назад у демократії зробили всі регіони світу. Ситуація з рівнем демократії, відповідно до Індексу демократії, погіршилася у 70% країн світу. Причинами цього значною мірою стали кроки, до яких вдалися уряди більшості країн, аби зупинити поширення коронавірусу.

Пандемія вплинула на згортання демократії, посиливши глобальний спад рівня свободи. Її спалах викрив слабкі місця всіх складових демократії, від виборів та верховенства права до надзвичайно непропорційного обмеження свободи зібрань та пересування. Вона стала викликом для сучасної демократії, змушуючи її трансформуватися, реагувати максимально швидко, гнучко та ефективно, що на нашу думку актуалізує дане дослідження.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні впливу пандемії COVID-19 на трансформацію демократії в сучасному світі та визначенні загроз, які вона становить.

Для досягнення визначеної мети необхідно розв'язати наступні **завдання**:

- з'ясувати сутність та основні ознаки сучасної демократії;
- визначити основні проблеми та загрози сучасної демократії;
- охарактеризувати COVID-19 як особливий чинник соціально-політичних та економічних змін у суспільстві;
- з'ясувати вплив пандемії COVID-19 на соціально-політичні процеси в Україні;
- проаналізувати досвід світової спільноти у боротьбі з пандемією COVID-19;
- визначити виклики та загрози пандемії COVID-19 для сучасної демократії;
- висвітлити вплив пандемії COVID-19 на позитивні зміни сучасної демократії.

Об'єктом дослідження є світова криза, пов'язана зі стрімким розповсюдженням коронавірусної інфекції COVID-19.

Предмет дослідження – особливості трансформації демократії в умовах пандемії COVID-19.

Методи дослідження. Визначені мета та специфіка предмета дослідження зумовили застосування нами загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. В роботі нами було застосовано такі підходи та методи дослідження як: аналіз, синтез, діалектичний, історичний, порівняльний, дескриптивного аналізу. До того ж, магістерське дослідження здійснене через використання принципів об'єктивності, наукової неупередженості, наступності, плюралізму тощо.

Методи аналізу та синтезу дозволили визначити та охарактеризувати основні виклики та загрози для сучасної демократії, а також застосовувались при узагальненні положень і обґрунтуванні результатів дослідження щодо оцінки трансформації демократії в умовах пандемії COVID-19.

Порівняльний метод дав змогу порівняти виклики та загрози, що несуть із собою заходи протидії пандемії COVID-19 з позитивними перспективами для сучасної демократії.

Історичний метод використовувався під час аналізу впливу пандемії COVID-19 на соціально-політичну ситуацію в сучасному світі, а також досвіду світової спільноти у боротьбі з нею.

Метод дескриптивного аналізу допоміг встановленню конкретних фактів і подій в процесі впливу пандемії COVID-19 на соціально-політичні та економічні зміни в світі та Україні.

Діалектичний метод дав змогу розглянути трансформацію демократії в процесі впливу пандемії COVID-19 на політичну, соціальну, економічну, та фінансову системи сучасного світу, а також розвитку засобів боротьби з нею.

Наукова новизна дослідження визначається сукупністю визначених нами завдань та засобами їх розв'язання. На основі комплексного

дослідження трансформаційних процесів під час пандемії COVID-19 ми отримали результати, які містять елементи наукової новизни, а саме:

- доведено, що поряд із існуючими в сучасній науковій літературі факторами успішного подолання пандемії COVID-19, зокрема розвиненою інфраструктурою, довірою до державних інституцій, експертів і національних ЗМІ, згуртованістю, організованістю та дисциплінованістю суспільства та вакцинацією населення, варто наголосити на ефективності державного управління та урядового кризового менеджменту, відкритій комунікації уряду з громадянами, низькій нерівності та незначній поляризації суспільства, що притаманне саме демократичним країнам.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягають у тому, що його результати, положення та висновки дають можливість глибокого пізнання впливу пандемії COVID-19 на соціально-політичні та економічні процеси у світі, зокрема й в Україні, досвіду боротьби світової спільноти з пандемією, а також загроз та перспектив для демократії, що несуть із собою засоби боротьби.

Матеріали дослідження можуть бути використані у подальшому вивченні питань трансформації демократії в сучасному світі, основних проблем та загроз сучасної демократії, у тому числі й через вплив пандемії COVID-19, а також перспектив її розвитку.

Крім того матеріали роботи можна використовувати при підготовці підручників, навчальних та навчально-методичних посібників для закладів вищої освіти, а також при підготовці навчальних курсів, предметом яких є сучасна демократія.

Апробація результатів дослідження. Результати магістерської роботи були апробовані на студентській науковій конференції (Кам'янець-Подільський, травень 2022 р.). Тема доповіді: «Пандемія covid-19: загрози для сучасної демократії».

Публікації. Результати роботи представлені у статтях «Пандемія COVID-19: загрози для сучасної демократії», поданій до збірника наукових

праць студентів історичного факультету «Філософ і я» та «Світовий досвід боротьби з пандемією COVID-19», поданій до збірника наукових праць студентів та магістрантів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура дослідження. Дипломна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, семи підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг магістерського дослідження становить 93 сторінки, обсяг основного тексту – 83 сторінки. Список використаної літератури та джерел налічує 72 позиції.

ВИСНОВКИ

1. З другої половини ХХ століття в політичній науці домінує думка, що демократія є найкращою з можливих форм політичної організації суспільства. Під нею сьогодні прийнято розуміти владу народу, що виходить з організації та функціонування державної влади на засадах визнання народу її джерелом і носієм, ґрунтується на прагненні забезпечити справедливість, рівність і добробут усіх при розв'язанні проблем і питань суспільного врядування.

Демократія як форма держави характеризується такими ознаками як: визнання народу вищим джерелом влади; виборністю основних органів влади; рівноправністю громадян та рівністю їх виборчих прав; підпорядкованістю меншості більшості при ухваленні рішень.

Основу на якій вибудовується традиційне розуміння демократії становлять принципи: народного суверенітету, більшості, представництва, свободи, поділу державної влади на законодавчу, виконавчу та судову, вертикальної та горизонтальної підзвітності, верховенства закону та плюралізму.

2. Будь-яка сучасна держава, незалежно від ступеня її демократичності, зіштовхується з різноманітними викликами, що загрожують її звичному функціонуванню. Серед проблем, на яких насамперед акцентують дослідники, є: складність у досягненні оптимального рівня громадянської участі в організації та здійсненні влади; відповідність складу та змісту політичної діяльності представницького органу волевиявленню та головним інтересам народу; нерозвиненість механізмів політичної участі громадян у виборчому процесі та поза ним; поступове зниження інтересу громадян до політики та низька участь молоді у виборах; об'єктивно складний процес ухвалення рішень; недовіра населення країни та падіння рівня громадської підтримки політичних діячів та демократичних інститутів; розвиток популістських ознак демократії; відсутність діалогу між владою та народом.

Крім того, серйозними проблемами для сучасної демократії є корупція, що створює загрозу верховенству права, підриває державні інститути, зменшує довіру громадян до власних урядів та загроза національній безпеці держави у випадку війни або іншої суспільної небезпеки.

3. В останні роки людство зіштовхнулося з вірусом COVID-19, поширення якого спричинило пандемію, що перетворилась на катастрофу планетарного масштабу та значною мірою стала каталізатором соціально-політичних змін у сучасному суспільстві.

У зв'язку з поширенням захворювання, спричиненого коронавірусом COVID-19, виникла серйозна криза в практично усіх без винятку сферах життя. Уряди країн, експерти та громадськість зіштовхнулись з новими викликами, пов'язаними з нетиповими для мирного часу обмеженнями фундаментальних прав людини та основних свобод, зміною підходів до політичного управління тощо.

Вжиті заходи практично одразу призвели до уповільнення економічного розвитку та падіння ВВП, зниження споживчої активності населення та скорочення виробництва, посилення нерівності, збільшення рівня бідності та втрати робочих місць значною кількістю людей, корегування способів взаємодії та спілкування між ними, збільшення долі онлайн комунікацій, віртуалізації роботи, освіти та відпочинку.

Разом з тим, пандемія спричинила й позитивні зрушення у взаємодії, зокрема, змусила людей солідаризуватися та змістити фокус уваги з економічних змагань та конкуренції на стабілізацію та збереження життя.

4. З 12 березня 2020 року для України розпочалося життя в новій реальності, до якої Україна, як і весь світ, виявились неготовими. Карантин на початковому етапі виявився найефективнішим способом захисту, але зупинка транспорту, виробництва, особливо торгівельної, ресторанної, туристичної галузей та сфери послуг спричинили різке падіння доходів населення та уповільнення соціально-економічного розвитку України.

Найбільш негативними факторами для нього стали жорсткі протиепідеміологічні заходи, особливо відчутні у період локдаунів.

Громадяни на собі відчули реальне падіння рівня життя та доходів. Відчутно поглибилась одна з найважливіших проблем українців – бідність. Українці стали ще біднішими, а більшість сімей зазнали матеріальних труднощів, не лише із відсутністю грошей, але й роботи. Практично всі верстви населення змушені були переглянути структури власних витрат, відмовитися від багатьох речей, які не були життєво необхідними та переглянути власний спосіб життя.

Пандемія коронавірусу підняла на поверхню системні проблеми, накопичені за роки незалежності України, особливими серед яких виявились неналежний стан систем охорони здоров'я та протиепідеміологічного захисту, а також відносини між центром і регіонами, що іноді переростали у відкрите протистояння мерів окремих міст і глави держави.

Актуальними проблемами стали й постачання в Україну та забезпечення громадян вакцинами, а також боротьба з наслідками пандемії коронавірусу. Важко було змінити й ставлення українців до вакцинації, адже більшість громадян не довіряли їй та не хотіли вакцинуватися через страх наслідків.

5. Для стримування поширення захворюваності уряди більшості країн вжили безпрецедентних карантинних заходів, починаючи від закриття магазинів та призупинення господарської діяльності установ і організацій (за винятком критично важливих) і закінчуючи обмеженням пересування громадян та запровадженням комендантської години. Безпрецедентність цих заходів полягала у їх повсюдності та масштабності.

Деяким країнам (Тайвань, Сінгапур, Південна Корея, Нова Зеландія, Австралія), вдалося на ранньому етапі вплинути на пандемію, оперативно й жорстко ліквідувавши її спалахи, іншим (Німеччина, Данія, Японія) не вдалося зупинити пандемію на ранньому етапі, але при цьому вони все одно показали хороші результати боротьби з нею, демонструючи ефективне

державне управління, реалізуючи кампанії з вакцинації свого населення тощо.

Головними напрямками боротьби з пандемією COVID-19 було визначено: обмін інформацією про стан поширення пандемії, обмін передовими практиками лікування хворих на COVID-19, масове тестування населення, масове впровадження мобільних додатків для відстежування хворих та вакцинацію проти COVID-19.

Серед факторів які найбільше сприяли ефективній боротьбі з пандемією COVID-19, насамперед відзначають: довіру до державних інституцій та довіру до науки; соціальну згуртованість та організованість суспільства; відкрити та прозору комунікацію влади з громадянами; інвестиції в інфраструктуру охорони здоров'я та оперативність реагування.

6. Пандемія COVID-19 кинула безпрецедентний виклик усталеним демократіям, сильно обмежуючи права та свободи людей. Спостерігалось падіння чотирьох з п'яти основних показників індексу демократії, що у 2020 році виявились відчутно нижчими за аналогічні у попередні десятиліття. Натомість у країнах Східної Європи та Латинської Америки пандемія COVID-19 та пов'язані з нею проблеми спричинили відкат у демократії, що продемонструвало вразливість демократії під час кризи.

Найбільш небезпечним і вразливим фактором для сучасної демократії в умовах пандемії стало порушення прав людини, особливо таких як право на життя, здоров'я, свободу, честь та гідність. Крім того, пандемія продемонструвала, неготовність переважної більшості політичних лідерів залучати громадськість до обговорення на національному рівні питань щодо викликів пов'язаних із поширенням коронавірусу, що їм набагато зручніше «спускати згори» надзвичайні заходи, обґрунтовуючи їх науковими рекомендаціями.

Серед негативних наслідків пандемії COVID-19 для демократії експерти визначають: централізацію влади, скорочення основних прав,

розширення державного нагляду, обмеження протестів, зриви виборів, дисбаланс цивільно-військових відносин, тиск на громадянське суспільство.

7. Попри те, що вжиті заходи становлять потенційну загрозу типовим демократичним процесам та гарантуванню прав і свобод громадян, науковці звертають увагу й на формуванні перспективних позитивних можливостей для демократії у результаті пандемії COVID-19. За їх оцінками сформувались реальні умови, що стимулюють держави, експертне середовище та громадськість прискорити впровадження інноваційних процедур у демократичні процеси та інститути.

Відповідно, мова йде, насамперед, про розвиток інститутів електронної демократії, запровадження інновацій у виборчих технологіях і процедурах голосування, доступі громадян до адміністративних послуг, електронне урядуванні, електронний документообіг тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Агарков О. Пандемія та геополітична стратегія України. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 131-133.
2. Андрійчук Т. Сучасна демократія: проблеми та перспективи розвитку. *Політичний менеджмент*. 2012. №4-5. С. 50-57. URL : https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/andriichuk_suchasna.pdf.
3. Арбластер Е. Ключові ідеї демократії. *Демократія : антологія* / упор. О. Проценко. К. : Смолоскип, 2005. С. 41-78.
4. Барабаш Р. Нігілістичні тенденції у сучасному суспільстві *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 93-96.
5. Боббіо Н. Майбутнє демократії. *Демократія : антологія* / упор. О. Проценко. К. : Смолоскип, 2005. С. 105-119.
6. Бориславська О. Демократія в умовах війни та загроз національній безпеці. *Український часопис конституційного права*. 2017. №2. С. 9-10. <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017-2/pdfs/1-olena-boryslavska-demokratia-umovakh-viiny-zahroz-natsionalnii-bezpetsi.pdf>.
7. Воробйова Г. Особливості проведення виборчих кампаній в Україні. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 133-135.
8. Головатий М. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.
9. Горащук І. Соціально-економічний розвиток України в умовах пандемії. *Вплив пандемії на соціально-економічні процеси в Україні та світі* :

матеріали вузівської наукової студентської інтернет-конференції, м. Чернівці, 14 квітня 2022 р. Чернівці : ЧТЕІ ДТЕУ, 2022. С. 34-36.

10. Гречуха Ю., Красільнікова О. Деякі тенденції масової свідомості людей. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 14-16.

11. Гйорв Г. Коронавірус, невидимі загрози і підготовка до стійкості. *NATO REVIEW*. URL : <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2020/05/20/koronavrus-nevidim-zagrozi-pdgotovka-do-stjkost/index.html>.

12. Даль Р. Демократия и ее критики. М. : РОССПЭН, 2003. 576 с.

13. Демократичні цінності Європи: пам'ятка користувачеві. Івано-Франківськ : Центр європейської інформації, 2011. URL : http://ukrcei.org/uploads/files/default/demokratichni_cinnosti_evropi.pdf.

14. Додонова В., Додонов Д. Ціннісна матриця людини в постпандемічний період. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 17-20.

15. Долбнєва Д. Вплив COVID-19 на економіку країн світу. *Проблеми економіки*. 2020. Вип. 1 (43). С. 20-26. URL : https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2020-1_0-pages-20_26.pdf.

16. Должеков О. Сучасна демократія: проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 221-229.

17. ЄС визначив чотири ключові напрямки боротьби з Covid-19. 11.03.2020. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2893673-es-viznaciv-cotiri-klucovi-napramki-borotbi-z-covid19.html>.

18. Забуга Ю. Досвід України у боротьбі з пандемією COVID-19. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2021. Вип. 42. Том 1. URL : <http://pbz.nlu.edu.ua/article/view/252030>.

19. Зануда А. Як пандемія підкосила демократію у світі і чому це важливо. *BBC NEWS. Україна*. URL : <https://www.bbc.com/ukrainian/features-56086885>.

20. Кабанець О. Демократія як явище правової дійсності (теоретико-правовий аналіз) : дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. К., 2016. 182 с. URL : <http://idpnan.org.ua/files/kabanets-o.s.-demokratiya-yak-yavishche-pravovoyi-diysnosti-teoretiko-pravoviy-analiz.pdf>.

21. Карнаух А. Пандемія COVID-19 в Україні: загрози та виклики. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 142-144.

22. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) №995_004 від 01.08.2021. Верховна Рада України. Законодавство України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

23. Конституція України URL : <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii>.

24. Корупція як загроза верховенству права. *Закон і бізнес*. URL : http://zib.com.ua/ua/33633-korupciya_yak_zagroza_verhovenstvu_prava.html.

25. Кравченко А. Пандемія COVID-19 як каталізатор соціальних змін в умовах «техногенної цивілізації». *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 23-26.

26. Кравченко Ю. Свобода як принцип демократичної правової держави : автореф. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.01. Х. : Нац. академія України ім. Я. Мудрого, 2003. 38 с.

27. Красільнікова О. Світ після пандемії: економічні та соціальні наслідки. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 61-63.

28. Куницький М. Виклики і перспективи розвитку сучасної демократії. Науковий журнал «Політикус». 2021. Вип. 2. С. 37-40. URL : http://politicus.od.ua/2_2021/6.pdf.

29. Кухта М. Цифровізація соціальної взаємодії в умовах коронавірусної кризи. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 31-33.

30. Лисенко Л. Проблеми сучасної демократії. URL : <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/2508/1/ПРОБЛЕМИ%20СУЧАСНОЇ%20ДЕМОКРАТІЇ.pdf>.

31. Литвин Н. Сучасні корективи життя в умовах пандемії. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 36-39.

32. Маскевич О. Соціально-економічні наслідки пандемії. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 64-66.

33. Масний В. Європейська комісія визначила п'ять пріоритетних напрямків боротьби з пандемією COVID-19. 30.10.2020. <https://suspilne.media/75507-evrokomisia-viznacila-pat-golovnih-napramiv-borotbi-z-covid-19>.

34. Мороз А.С. Пандемія COVID-19: загрози та можливості для демократії. *Сучасні міжнародні відносини: актуальні проблеми науки і практики: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Київ : Національний авіаційний університет, 2020. Т.2. С. 58-67 URL : <https://dspace.nau.edu.ua/bitstream/NAU/43315/1/2020.05.01%20COVID-19.and.democrasy.Moroz.pdf>.

35. Музиченко Г. Демократичний процес на регіональному рівні : монографія / під ред. С. О. Матвєєва. О. : ОДЕУ, 2007. 192 с.

36. Наумкіна С., Жаровцева Т. Основні підходи до сучасного виміру демократії. *Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / керівник авт. кол. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич*. Одеса : Фенікс, 2010. Вип. 39. С. 17-25. URL : http://app.nuoua.od.ua/archive/39_2010/5.pdf

37. Невичерпність демократії : видатні діячі минулого і сучасності про вільне, демократичне суспільство і права людини / упоряд. О. І. Терех, Я. Г. Оксюта. К. : Український письменник, 1994. 174 с.

38. Об'єдков О. Пандемія Covid-19 як чергове випробування для свободи людини: філософсько-правовий аспект. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко*. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 39-42.

39. Основи демократії : підруч. для студ. вищих навч. закладів / за заг. ред. А. Ф. Колодій. 3-тє вид., онов. і доп. Львів : Астролябія, 2009. 832 с.

40. Особливості функціонування системи освіти в умовах сучасних викликів. *Освітня аналітика України*. 2020. Вип. 3. С. 82-107. URL : https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2020/12/82_107_Osobl_funkc_sys_osvity.pdf.

41. Пандемія COVID-19 в ЄС: егоїзм, солідарність чи поширення впливу? Аналітична записка / Рада зовнішньої політики «Українська призма», 2020. 55 с. <http://prismua.org/wp-content/uploads/2020/05/COVID19EU.pdf>.

42. Пасенюк К. Чим COVID-19 може допомогти демократії? *Вокс Україна*. 11.06.2020. URL : <https://voxukraine.org/chim-covid-19-mozhe-dopomogti-demokratiyi/>

43. Політологічний енциклопедичний словник / урядник В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-е вид., доп. і перероб. К. : Генеза, 2004. 736 с.

44. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Том 1. / перекл. з англ. О. Коваленка. К. : Основи, 1994. 444 с. URL : https://chtyvo.org.ua/authors/Popper_Karl/Vidkryte_suspilstvo_ta_ioho_vorohy_Tom_1/

45. Про внесення змін до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України № 540-IX від 28.04.2021 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text>.

46. Разіцький В. США та «зовнішній світ» в умовах пандемії. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 169-172.

47. Робейко Д., Кухта М. Гуманізм та свобода в світлі пандемії. Динамічні зрушення. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 47-51.

48. Руснак Д. Секрети успіху: як різні країни боролися з пандемією COVID-19. 13.09.2021. URL : <https://voxukraine.org/sekrety-uspihu-yak-rizni-krayiny-borolysya-z-pandemiyeyu-covid-19/>

49. Рябінін Є. Обмеження індивідуальної свободи внаслідок трансформації світового устрою. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф.

(Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 172-175.

50. Світа Г. Демократія: головні принципи та їх взаємозв'язок. *Вісник Львівського університету. Філософські науки*. Львів, 2002. Вип. 4. <http://www.franko.lviv.ua/faculty/Phil/Visnyk/Visnyk4/Politologija/Svita.htm>.

51. Скакун О. Теорія права і держави : підруч. К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. 520 с.

52. Сопівник Л. Соціальна та економічна зміна поведінки суспільства в умовах пандемії COVID-19. *Вплив пандемії на соціально-економічні процеси в Україні та світі : матеріали вузівської наукової студентської інтернет-конференції*, м. Чернівці, 14 квітня 2022 р. Чернівці : ЧТЕІ ДТЕУ, 2022. С. 36-37.

53. Соціальні наслідки пандемії Covid-19 в контексті суспільної трансформації в Україні : соціологічний підхід : звіт про науково-дослідну роботу / Національна академія наук України. Інститут соціології. 2021. 324 с. URL : https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/2020.01_0212_stepanenko_nz.pdf.

54. Стопчак М. В., Соціальний захист населення України під час пандемії. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 145-147.

55. Ткач О. Згортання демократії як небезпека повернення до авторитаризму. *Політичні дослідження*. 2021. № 2. С. 171-185. URL : <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/Tkach.pdf>.

56. Токвіль А. Про демократію в Америці. У двох томах / пер. з фр. Г. Філіпчука та М. Москаленка. К. : Видавничий дім «Всесвіт», 1999. 590 с. URL : <http://litopys.org.ua/tocq/toc13.htm>.

57. Україна: вплив COVID-19 на економіку і суспільство (бачення пост пандемічного розвитку у 2020-2024 рр. очима експертів та молоді) : консенсус-прогноз / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського

господарства України. 2020. №52. URL :
<https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=bc5d2c61-1a7f-4ec7-8071-b996f2ad2b5a>

58. Україна після коронакризи – шлях одуження : наук. доп / [Я.А.Жаліло (кер. авт. кол.), Я.Б. Базилюк, С.В. Ковалівська, О.О. Коломієць та ін.] ; Національний інститут стратегічних досліджень. К. : НІСД, 2020. 304 с. URL : https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-11/ukraina-pislya-koronakrizi_sait.pdf.

59. Україна у 2020-2021 роках: наслідки пандемії : консенсус-прогноз. 2020. № 51. 35 с. URL : <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5d3fea53-45e7-4641-8d48-f0c865a24471&title=VipuskukrainaU2020-2021-Rokakh-NaslidkiPandemii-Konsensusprognoz-kviten2020->

60. Цюрупа М., Ясинська В. Основи сучасної політології : підручник для студентів ВУЗів. К.: Кондор, 2009. 354 с. URL : https://pidru4niki.com/10560412/politologiya/zagrozi_realniy_demokratiyi_zahist.

61. Чапран О. Корупція – загроза національній безпеці URL : http://www.confcontact.com/2009_03_18/ek8_chapran.php.

62. Шведський досвід боротьби із COVID-19 без карантинів: інтерв'ю із міністром охорони здоров'я Швеції. Радіо Свобода. 30.04.2020. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/koronavirus-i-shvecija/30585213.html>.

63. Що діється з демократією. *Український тиждень*. 2014. №10 (330). С. 38-43. URL : https://shron2.chtyvo.org.ua/Ukrainskyi_tyzhden/2014_N10_330_Krm.pdf?PHPS ESSID=o777cg3a4b77ilmo7eakjfvoh4.

64. Юрченко Е. А. Світоглядно-ідеологічний вимір політичних конфліктів, спровокованих карантинними заходами. *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 181-183.

65. Яковенко Ю. Розвиток в Україні політичної науки за умов пандемії *Суспільно-політичні процеси в умовах пандемії: особливості та виклики*: тези доповідей Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 16 квітня 2021 р.) / відп. ред. А. А. Кравченко. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2021. С. 154-155.

66. 2020 рік в оцінках населення України / Центр Соціальний моніторинг; Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка. URL : https://smc.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/TSSM_UISD_Novyj-rik-2021_pres-reliz.pdf.

67. Bol D., Giani M., Blais A., Loewen P.J. The effect of COVID-19 lockdowns on political support: Some good news for democracy? QPE Working Paper 2020-1. 23.05.2020. URL : <https://osf.io/preprints/socarxiv/7hpj9>.

68. Brown F.Z., Brechenmacher S., Carothers T. How Will the Coronavirus Reshape Democracy and Governance Globally? *Carnegie Endowment for International Peace*. 2020. URL : <https://carnegieendowment.org/2020/04/06/how-will-coronavirusreshape-democracy-and-governance-globally-pub81470?fbclid=IwAR3HaxPR2PrIDyRny3aopz9dWknIrOT1h9SRaJPifVrdxjKNjIPlz9LfdO8>

69. COVID-19 CORONAVIRUS PANDEMIC. Last updated: July 06, 2022. / Worldometers. URL : <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

70. Pepinsky T. (2020). Political Economy and Democratic Capacity to Respond to Pandemics. *Items. Insight from the Social Sciences*. 21.05.2020. URL : <https://items.ssrc.org/covid-19-and-the-social-sciences/democracy-and-pandemics/political-economy-and-democratic-capacity-to-respond-to-pandemics/>

71. Report of the Secretary-General's on the Work of the Organization 2020 / United Nations. New York. 148 p. URL : https://ukraine.un.org/sites/default/files/2020-10/Annual-report-SG-2020-EN-Complete-Web_0.pdf.

72. WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 – 11 March 2020 / World Health Organization. URL :

<https://www.who.int/director-general/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.